ढोरफिर्दीमा प्रचलित लोकगीतको सर्वेक्षण, वर्गीकरण र विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा
सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष
दसौं पत्र (५४०-१) को
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

गीता पोखेल

कक्षा रोल नं.: ०३/२०७२

दोस्रो वर्षको परिक्षा रोल नं.: ४८०००४

त्रि. वि. दर्ता नं.: ६-२-२६३-३४-२००८

नेपाली विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा

२०७७

निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय पृथ्वीनारायण क्याम्पस अन्तर्गत नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि गीता पोखेलले 'ढोरफिर्दीमा प्रचलित लोकगीतको सर्वेक्षण, वर्गीकरण र विश्लेषण' शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार पार्नु भएको यस शोधकार्यबाट म सन्तुष्ट छु । यो शोधपत्र उक्त दसौं पत्रको परिपूर्तिका लागि उपयुक्त भएको हुँदा आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि पृथ्वीनारायण क्याम्पस, नेपाली विभागसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : वि.सं २०७७/०३/०८

इ.सं. ०६/२२/२०२०

....

शोध निर्देशक

सह-प्रा. डा.वासुदेव भण्डारी

नेपाली विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा

कृतज्ञताज्ञापन

लोकसाहित्यका विविध विधामध्ये लोकगीत अत्यन्त प्राचीन र लोकप्रिय विधा हो । तनहुँ जिल्लाको ढोरफिर्दी क्षेत्र पनि लोकगीतका लागि प्रख्यात रहेको छ । लोकगीतले मनोरञ्जन त दिएकै हुन्छ । यसका साथै नैतिक सन्देश पनि बोकेको हुन्छ । हाम्रा लोक संस्कार संस्कृतिलाई झल्काउले अत्यन्त मार्मिक नैतिक सन्देश बोकेका यस्ता लोकगीतको संरक्षण र सम्वर्धन गरिनुपर्छ तर आजकाल पश्चिमी सभ्यताका विभिन्न गीतहरूले गर्दा हाम्रो समाजमा प्रचलित प्राचिन लोकगीहरू लोप हुने अवस्थामा पुगेका छन् । यस्ता लोकगीतहरूलाई लोप हुन नदिनका लागि गहिरो अनुसन्धानको खाँचो छ । यसै क्रममा यस ढोरफिर्दी क्षेत्रमा प्रचलित विभिन्न लोकगीतहरू एवम् लोपोन्मुख भाकाहरूलाई केही हदसम्म भएपनि संरक्षण गर्ने हेतुले मैले ढोरफिर्दी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको सर्वेक्षण, वर्गीकरण र विश्लेषण र्शीषकमा केन्द्रित भई यो शोधपत्र तयार गरेकी हुँ ।

'ढोरफिर्दीमा प्रचलित लोकगीतको सर्वेक्षण, वर्गीकरण र विश्लेषण' शीर्षकको यो शोधपत्र नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु डा. वासुदेव भण्डारीज्यूको निर्देशनमा तयार पारेकी हुँ । शोधपत्र तयारीको क्रममा आफ्नो अमूल्य समयको प्रवाह नगरी अत्यान्त स्नेहपूर्वक आवश्यक सल्लाह, सुझाव, सन्दर्भ सामग्रीसहित उचित निर्देशन दिनु भई पूर्ण सहयोग गरिदिनुहुने आदरणीय गुरुप्रति म सदा ऋणी रहनेछु । साथै प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सल्लाह सुझाव दिई हौसला बढाउने र आवश्यक सामग्री सङ्कलनका निम्ति पुस्तक, उपलब्ध गराउने आधारणीय गुरु अम्बिकाप्रसाद भट्टराई, कृष्णप्रसाद पौडेल, यमबहादुर रानालगायत विभागका सम्पूर्ण गुरुप्रति आभारी छु ।

लोकगीतको खोज र सङ्कलनको क्रममा मलाई सहयोग पुऱ्याउनुहुने आफन्त तथा सम्पूर्ण ढोरफिर्दीवासी आधारणीय आमा-बुबा, दाजु-भाइ, दिदी-बहिनी, कलाकार, गायक तथा सहयोगी विद्वान् महानुभावप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यस्तै लोकगीतको सङ्कलन कार्यमा सक्दो सहयोग पुऱ्याउनु हुने शुक्लागण्डकी नगरपालिकाका मेयर किसान गुरुङ तथा उपमेयर सविता रसाइली र शुक्लागण्डकी ८ का वडा अध्यक्ष्य कृष्णप्रसाद रेग्मी र सचिव इन्द्र पौडेलप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु ।

विविध समस्यासँग जुध्दै मेरो पढाइका लागि आवश्यक समय मिलाइदिने सहयोग र हौसला प्रदान गर्ने मेरा श्रीमान् प्रकाश शर्माज्यू र सानो भइकन पनि पढाइमा सहयोग गर्ने मेरो प्यारो बुझकारी छोरो आयुष्मान सिग्देलप्रति आभारी छु । मेरो यो सफलताको श्रेय म मेरा श्रीमान्लाई दिन चाहन्छु । त्यसैगरी मलाई यस धर्तीमा जन्म दिइ पढ्न पठाउने छोराछोरीको सधैँ उज्ज्वल भविष्य देख्न चाहने पिता महेन्द्रलाल शर्मा (पोखेल) र माता हिराकला पोखेल, सासू भगवती सिग्देल र ससुरा फणिन्द्रप्रसाद सिग्देलप्रति सदैव ऋणी छु । त्यसैगरी पृथ्वीनारायण क्याम्पससमार्फत् मेरो शैक्षिकस्तरलाई मूल्याङ्कन गरी पुरस्कृत गर्नुहुने ऋषि सापकोटाज्यू र उहाँकी आमालाई म मेरो जीवनकालमा कदापी भुल्न सक्ने छैन् ।

अन्तमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत नेपाली विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पस समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : वि.सं २०७७/०३/०८

इ.सं. ०६/२२/२०२०

....

गीता पोखेल

कक्षा रोल नं.: ०३/२०७२

परिक्षा रोल नं.: ४८०००४

त्रि.वि. दर्ता नं.: ६-२-२६३-३४-२००८

नेपाली विभाग, पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा

विषय सूची

शोध निर्देशकको सिफारिस

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

परिच्छेद एक : शोध परिचय		**१-७**
१.१	विषय परिचय	१
१.२	शोध शीर्षक	२
१.३	शोध कार्यको प्रयोजन	२
१.४	शोधको समस्या	३
१.५	शोधको उद्देश्य	३
१.६	पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.७	शोधको औचित्य तथा महत्त्व	६
१.८	शोधको सीमाङ्कन	६
१.९.	शोध विधि	७
१.१०	शोधपत्रको रूपरेखा	७
परिच्छेद दुई : लोकगीतको सौद्धान्तिक स्वरूप		**८-२४**
२.१	पृष्ठभूमि	८
२.२	लोकगीतको परिचय र परिभाषा	९
२.३	लोकगीतका तत्त्व	१०
	२.३.१ कथ्य विषयवस्तु/मूलभाव वा सन्देश	१२
	२.३.२ स्थायी, अन्तरा र थेगो	१३
	२.३.३ लय वा भाका	१३
	२.३.४ भाषा	१४
	२.३.५ लोक सन्दर्भ	१४

२.४.	लोकगीतका विशेषता	१५
	२.४.१ मौखिक परम्परा र परिवर्तनशीलता	१६
	२.४.२ अज्ञात रचयिता	१६
	२.४.३ मौलिकता र सरलता	१६
	२.४.४ सामूहिक अभिव्यक्ति	१७
	२.४.५ स्वतः स्फूर्त अभिव्यक्ति	१७
	२.४.६ स्वच्छन्दता	१७
	२.४.७ प्रकृति चित्रण	१८
	२.४.८ प्रश्नोत्तर प्रवृत्ति	१८
	२.४.९ स्थान र भाषिकाको प्रयोग	१८
२.५.	लोकगीतको महत्त्व	१९
२.६	लोकगीतको वर्गीकरण	१९
	२.६.१ संस्कार गीत	२२
	२.६.२ ऋतुकालीन पर्वगीत	२२
	२.६.३ श्रमगीत-कर्मगीत	२३
	२.६.४ धार्मिक गीत	२३
	२.६.५ बाह्रमासे गीत	२३
२.७	निष्कर्ष	२४
परिच्छेद तीन : ढोरफिर्दीमा प्रचलित लोकगीतको सङ्कलन र वर्गीकरण		**२५-५२**
३.१	ढोरफिर्दी क्षेत्रको परिचय	२५
	३.१.१ भौगोलिक अवस्था	२५
	३.१.२ प्राकृतिक सम्पदा	२६
	३.१.३ सांस्कृतिक अवस्था	२७
	३.१.४ सामाजिक अवस्था	२७
	३.१.५ आर्थिक अवस्था	२८
३.२	ढोरफिर्दीमा प्रचलित लोकगीतको वर्गीकरण	२८
	३.२.१ संस्कार गीत	२९
	३.२.१.१ मागल गीत	२९

३.२.१.२ रत्यौली गीत ३०

३.२.२ पर्वगीत ३२

३.२.२.१ तीजका गीत ३२

३.२.२.२ मालश्री गीत ३५

३.२.२.३ भैली गीत ३५

३.२.२.४ देउसी गीत ३६

३.२.२.५ होली गीत ३७

३.२.३ कर्मगीत ३८

३.२.३.१ जेठे गीत ३८

३.२.३.२ असारे गीत ३८

३.२.३.३ दाइँगीत ३९

३.२.४ धार्मिक गीत ४०

३.२.४.१ आरती ४०

३.२.४.२ भजन ४१

३.२.४.३ चुड्का भजन ४२

३.२.४.४ बालन ४३

३.२.५ बाह्रमासे गीत ४४

३.२.५.१ झ्याउरे गीत ४४

३.२.५.२ खेली गीत ४६

३.२.५.३ दोहोरी गीत ४६

३.२.५.४ सालैजो गीत ४७

३.२.५.५ ठाडो भाका ४७

३.२.५.६ कौरा गीत ४८

३.२.५.७ सुनिमाया गीत ४८

३.२.५.८ सिलोक ४९

३.२.५.९ बालगीत ५०

३.३ निष्कर्ष ५१

परिच्छेद चार : ढोरफिर्दीमा प्रचलित लोकगीतको विश्लेषण **५३-८२**

४.१ विश्लेषणको आधार ५३

४.२ विषयवस्तुका आधारमा ढोरफिर्दीका लोकगीतको विश्लेषण ५३

४.२.१ संस्कार गीतको विश्लेषण ५३

४.२.२ पर्वगीतको विश्लेषण ५६

४.२.३ कर्मगीतको विश्लेषण ६०

४.२.४ दाइँ गीत ६२

४.२.५ धार्मिक गीतको विश्लेषण ६३

४.२.६ बाह्रमासे गीतको विश्लेषण ६४

४.३ रसका आधारमा ढारफिर्दीका लोकगीतको विश्लेषण ६६

४.३.१ रस परिचय ६६

४.३.२ श्रृङ्गार रस ६७

४.३.३ करुण रस ७०

४.३.४ हास्य रस ७२

४.३.५ रौद्र रस ७३

४.३.६ शान्त रस ७३

४.४ अलङ्कारका आधारमा ढोरफिर्दीका लोकगीतको विश्लेषण ७५

४.४.१ अलङ्कार परिचय ७५

४.४.२ अनुप्रास अलङ्कार ७५

४.४.३ उपमा अलङ्कार ७६

४.४.४ दृष्टान्त अलङ्कार ७७

४.४.५ स्वभावोक्ति अलङ्कार ७७

४.४.६ अतिशयोक्ति अलङ्कार ७८

४.५ बिम्बका आधारमा ढोरफिर्दीका लोकगीतको विश्लेषण ७९

४.५.१ बिम्ब परिचय ७९

४.५.२ सांस्कृतिक बिम्ब ७९

४.५.३ प्राकृतिक बिम्ब ८०

४.५.४ पौराणिक बिम्ब ८१

४.६ निष्कर्ष	८१
परिच्छेद पाँच : सारांश तथा निष्कर्ष	**८३-८५**
५.१ सारांश	८३
५.२ निष्कर्ष	८३
५.३ सुझाउ	८६
परिशिष्ट खण्ड : ढोरफिर्दी क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत	८७-१४७
सन्दर्भग्रन्थ सूची	१४८-१४९